

УДК 342.922(477):342.7

**УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**PARLIAMENTARY COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS OF UKRAINE
AS A PROTECTOR OF HUMAN RIGHTS**

Карпінська О.Б.,
адвокат

Стаття присвячена проблемі осмислення та реалізації правозахисної діяльності в Україні. Обґрунтовується теоретико-правова та практична необхідність розвитку дослідження питань, пов'язаних з правозахисною діяльністю та виведення їх з розряду дискусійних. Проведено аналіз наукових досліджень, законодавчих та інших нормативно-правових актів. Наводяться пропозиції щодо вирішення порушеної проблематики на теоретичному і практичному рівнях.

Ключові слова: правозахисна діяльність, правоохоронна діяльність, права і свободи людини і громадянина, гарантії прав і свобод людини і громадянина, суб'єкти правозахисної діяльності, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Статья посвящена проблеме понимания и реализации правозащитной деятельности в Украине. Обосновывается теоретико-правовая и практическая необходимость развития исследования вопросов, связанных с правозащитной деятельностью и вывода их из разряда дискуссионных. Проведен анализ научных исследований, законодательных и других нормативно-правовых актов. Приводятся предложения по решению затронутой проблематики на теоретическом и практическом уровнях.

Ключевые слова: правозащитная деятельность, правоохранительная деятельность, права и свободы человека и гражданина, гарантии прав и свобод человека и гражданина, субъекты правозащитной деятельности, Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека.

The article is devoted to the problem of understanding and implementation of human rights in Ukraine. Grounded theoretical, legal and practical necessity of research issues related to human rights activities and removing them from the category of discussion. Was made analysis of research, legislative and other legal acts. Gave suggestions for solving problems excited at the theoretical and practical levels.

Key words: protection of human rights, rights and freedoms of man and citizen, guarantees the rights and freedoms of man and citizen, Parliamentary Commissioner for Human Rights of Ukraine.

Посилення процесу європейської інтеграції на сучасному етапі національного державотворення виявляється у виникненні абсолютно нових і продовженні докорінного перетворення більшості існуючих в Україні державно-правових і соціальних інститутів та явищ. Передбачені Основним Законом України основоположні принципи, такі як принцип поділу державної влади, верховенства права, в т. ч. верховенства основних прав і свобод людини і гро-

мадянина тощо, зараз починають більш реально проявлятися у конституційних правовідносинах.

З даного приводу варто погодитись із думкою про те, що цінність людини у її соціальній природі може бути досягнута лише в процесі дослідження взаємовідносин її з суспільством та державою. З найдавніших часів і до сьогоднішня означена проблема завжди викликала увагу дослідників. Її актуальність полягає у необхідності з'ясування місця та ролі особистості

в політичному житті суспільства, характеристикою її прав, свобод і обов'язків [1, с. 83].

Видається логічним та закономірним, що конституційна держава, яка визнає основні права та свободи людини і громадянина, зобов'язується створити сприятливі умови для їх охорони від можливих протиправних посягань та захисту у випадку їхнього порушення. Ці зобов'язання держави відображені, перш за все, у конституційному законодавстві, і є відповідними юридичними гарантіями їх захисту та охорони. Особливість гарантій захисту конституційних прав і свобод людини полягає у тому, що безпосередньою їх ціллю є поновлення порушеного права, встановлюють та надають необхідні для цього інструменти, а також сприяють утворенню в державі необхідного правового режиму з метою найбільшого сприяння успішній реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Тема охорони та захисту прав і свобод особи завжди була у центрі уваги юридичної науки. Означеній проблемі приділяли увагу провідні дослідники, такі як: М.І. Козюбра, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, П.Б. Стецюк, Ю.М. Тодика, В. Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, В. Шаповал та інші.

Однак проблема захисту прав і свобод людини має не лише науково-теоретичне, а й практичне значення. Теоретичне значення має дослідження теорії мети правозахисної діяльності, співвідношення конституційних гарантій прав та відповідно функцій права, значення інституту захисту та загалом правозахисного механізму в процесі побудови правової соціальної держави. Практичний характер має визначення конкретного механізму, інструментарію реального забезпечення правового захисту прав людини, його функцій та шляхів підвищення ефективності.

Зміст гарантій конституційних прав і свобод людини можна розуміти як утворення таких правових інститутів, які б охороняли та захищали відповідне право від посягань, перш за все, апарату держави, інших організацій, а також окремих громадян. Варто звернути увагу на те, що вказані гарантії покликані безпосередньо забезпечувати правомірність у реалізації конституційних прав і свобод людини, їх охорону та захист, що видається неефективним та непослідовним без належного «наукового обґрунтування».

Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини безпосередньо спрямована на захист прав і свобод людини, розширення обізнаності громадян про порушення органами влади, посадовими особами їхніх прав і свобод. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як елемент парламентського інституту здійснює відповідний контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України в межах повноважень.

Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»: метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є: захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, закона-

ми України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами; запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність із Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі; поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Узагальнюючи, варто погодитися з думкою, що цілями парламентського контролю Уповноваженого є:

1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

2) дотримання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами [2, с. 102].

Діяльність Уповноваженого виступає додатковим інструментом, доповнюючи існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не суперечить їх діяльності і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Серед іншого у правозахисній сфері Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право:

1. Організаційно-адміністративні повноваження:

1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;

3) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

4) на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від форми власності,

органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах.

Доступ до інформації з обмеженим доступом здійснюється в порядку, встановленому законом;

5) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

6) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

7) відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця: місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового утримання, кімнати для затриманих та доставлених до чергових частин органів внутрішніх справ, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів внутрішніх справ, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для утримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування; психіатричні заклади; пункти тимчасового розміщення біженців; приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон; будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; психоневрологічні інтернати; геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; пансіонати для ветеранів війни і праці; соціально-реабілітаційні центри. Наведений перелік не є вичерпним;

8) опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 7 даного списку, та отримувати інформацію стосовно поведінки з цими особами і умов їх утримання;

2. Організаційно-правові повноваження:

1) звертатися до Конституційного Суду України з поданням: про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної

Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина; про офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

2) вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;

3) з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку: звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень;

4) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

5) перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері;

3. Організаційно-соціальні повноваження:

1) здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Уповноважений зобов'язаний додержуватися Конституції України і законів України, інших правових актів, прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, забезпечувати виконання покладених на нього функцій та повною мірою використовувати надані йому права. Уповноважений зобов'язаний зберігати конфіденційну інформацію. Це зобов'язання діє і після припинення його повноважень.

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб.

Конституційне подання Уповноваженого – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офі-

ційного тлумачення Конституції України та законів України.

При цьому, подання Уповноваженого – акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

Уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує: за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; за зверненнями народних депутатів України; за власною ініціативою. Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України «Про звернення громадян».

Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

Кожен може без обмежень і перешкод звернутися до Уповноваженого у порядку, передбаченому чинним законодавством. При зверненні до Уповноваженого не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Особа, позбавлена волі, може звернутись із письмовим зверненням до Уповноваженого або його представників. У цьому разі до неї не застосовуються обмеження щодо листування. Звернення такої особи протягом двадцяти чотирьох годин направляються Уповноваженому.

Кореспонденція Уповноваженому та його представникам від осіб, які затримані, перебувають під арештом, під вартою, в місцях позбавлення волі та місцях примусового тримання чи лікування, а також інших громадян України, іноземців та осіб без громадянства незалежно від місця їх перебування не підлягає ніяким видам цензури та перевірок.

Особи, які вчинили дії, заборонені цією статтею, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, посадові та службові особи, до яких звернувся Уповноважений, зобов'язані співпрацювати з ним і надавати йому необхідну допомогу, зокрема:

1) забезпечувати доступ до матеріалів і документів, у тому числі на засадах, визначених законодавчими актами щодо захисту інформації з обмеженим доступом;

2) надавати інформацію і давати пояснення стосовно фактичної і правової підстави своїх дій та рішень;

3) розглядати пропозиції Уповноваженого щодо поліпшення їх діяльності у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина та у місячний строк з дня одержання пропозицій надавати вмотивовану письмову відповідь на них.

Відмова органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб від співпраці, а також умисне приховування або надання неправдивих даних, будь-яке незаконне втручання в діяльність Уповноваженого з метою протидії тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

Отже, можна зробити впевнений висновок, що на сьогодні, правовою аксіомою стало класичне положення Декларації прав людини і громадянина 1789 року, згідно із яким, суспільство, де не забезпечено гарантії прав і не проведено розподілу влади, не має конституції. Конституція України, будучи не тільки Основним Законом держави, але й актом установчої влади українського народу однозначно закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Таким чином, ці, а також інші норми Конституції України визначають особливе місце людини, її прав і свобод у системі конституційних відносин, передбачають захист її прав в якості принципу, який визнається і має діяти у суспільстві і державі, яка чітко та беззастережено обрала пріоритетність європейських цінностей.

У зв'язку з вищезазначеним, однозначно можна стверджувати, що головним складовим елементом конституційно-правового статусу особи є інститут прав і свобод людини і громадянина. Права і свободи людини і громадянина є першочерговою і надважливою соціальною цінністю, найважливішим об'єктом конституційно-правового регулювання [3, с. 126]. Однак, не видається спірним, що саме по собі проголошення прав і свобод людини є недостатнім і потребує відповідного механізму їх реального забезпечення. Це зумовлює необхідність зробити дієвою ще одну аксіому Української держави про те, що правозахисна функція є найголовнішою функцією держави, її органів, посадових осіб, а також підприємств, установ і організацій.

Відтак, в даному контексті, інститут Уповноваженого Верховної Ради виступає додатковим, але необхідним засобом захисту прав і свобод людини щодо інших правозахисних інститутів, а його роль і значення в забезпеченні конституційних прав людини і громадянина важко переоцінити. Однак, діяльність та статус Уповноваженого ще потребує значного вдосконалення, в останні роки намітилися значні покращення в його роботі. Забезпечення стабільності якісного функціонування Уповноваженого, поряд з іншими правовими та організаційними заходами, дозволить не порушувати, а розвивати повільний, але поступальний рух України до процвітання, завдяки і заради належному забезпеченню конституційних прав людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник – К.: Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон від 23.12.1997 № 776/97-ВР (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 20. – С. 99.
3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2007. – 344 с.
4. Конституція України: прийн. на 5-й сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.